

Uvjeti održivog razvoja na primjeru mjesta Preko na otoku Ugljanu

Piskulić, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:292998>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-15**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Marija Piskulić

**Uvjeti održivog razvoja na primjeru mjesta Preko
na otoku Ugljanu**

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Uvjeti održivog razvoja na primjeru mjesta Preko na otoku
Ugljanu

Završni rad

Student/ica:

Marija Piskulić

Mentor/ica:

mr. sc. Nensi Segarić

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marija Piskulić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Uvjeti održivog razvoja na primjeru mjesta Preko na otoku Ugljanu** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 20. rujan 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Predmet i cilj istraživanja.....	2
3. Teorijska osnova o održivom razvoju, otocima i ruralnosti.....	2
3.1. Održivi razvoj.....	2
3.2. Otoci i ruralnost.....	3
4. Istraživačka pitanja.....	4
5. Metodologija.....	4
6. Rezultati i razrada teme.....	5
6.1. Život u Preku od 1941. do danas.....	5
6.1.1. Ruralnost Preka u drugoj polovici 20. stoljeća.....	5
6.1.2. Dominantne vrijednosti u Preku u drugoj polovici 20. stoljeća.....	7
6.2. Utjecaj modernizacije i urbanizacije na život u Preku.....	8
6.2.1. Dominantne vrijednosti u Preku danas.....	12
6.2.2. Aktivnosti mještana u Preku.....	13
6.2.3. Prednosti i poteškoće života u Preku.....	15
6.3. Percepcija budućeg razvoja Preka.....	18
6.3.1. Mladi u Preku.....	18
6.3.2. Percepcija budućnosti turizma.....	19
7. Zaključak.....	21
8. Prilozi.....	22
9. Literatura.....	27

Uvjeti održivog razvoja na primjeru mjesta Preko na otoku Ugljanu

Sažetak

Razvoj određenih područja je danas izrazito ugrožen, a u njih se mogu ubrojiti otoci kao područja snažne depopulacije što predstavlja ključni problem razvoja otoka. U svrhu otkrivanja mišljenja Prečana o životu u Preku i njegovu razvoju te kojem konceptu razvoja su ta mišljenja najbliža, proveden je polustrukturirani intervju sa šest sugovornika/ca. Pokazalo se da je najveći problem na otoku depopulacija i pasivnost mještana. Među ostalim problemima koji su se navodili najviše se istaknula nedovoljno dobra povezanost, neizgrađen hotel što dovodi do slabije turističke ponude i nedostatak društvenih događanja. Za razvoj mjesta, većina sugovornika smatra da odgovornost snosi uprava općine Preko. Većina sugovornika je istaknula i prirodu kao nešto vrijedno. To ukazuje na to da je sugovornicima važan društveni, gospodarski, politički i prirodni segment razvoja.

Ključne riječi: održivi razvoj, otoci, ruralnost, modernizacija, urbanizacija

Preko on the island Ugljan as an example for expressing conditions of sustainable development

Summary

Certain places are specially endangered and islands are among them as places of heavy depopulation that presents the main issue of island development. To discover what locals in Preko think of life in Preko, its development and to which development theory those thoughts are the closest, a semi structural interview has been conducted with six collocutors. It has been shown that the biggest issue of living in the island is depopulation and the passivity of locals. Among other issues, the collocutors mentioned issues with ferry and ship connections, lack of a hotel which increases the quality of what Preko offers tourists and a lack of social events. For the development of the place, the collocutors think the authorities are most responsible. Most of the collocutors pointed out nature as something valuable. That shows that locals find social, business, environmental and political elements of development important.

Key words: sustainable development, islands, rural society, modernization, urbanization

1. Uvod

Ljudi neizbježno utječu na prirodu te se taj utjecaj sve više nastoji koordinirati. Interakcija ljudi i okoline utječe na naš identitet i aktivnosti (Giddens, 2007, prema Damjanić, 2015). Za dugoročne i pozitivne rezultate interakcije između ljudi i okoline važan je koncept održivog razvoja. Održivi razvoj je pristup razvoju koji traži ravnotežu između ekonomske učinkovitosti, socijalne kohezije i ekološke stabilnosti (Damjanić, 2015). Prema WCED-u održivi razvoj se definira kao onaj koji zadovoljava potrebe sadašnje generacije bez ugrožavanja budućih (Herceg, 2013). Ministarstvo energetike SAD-a (2001) je definiralo održivi razvoj kao strateški gospodarski razvoj od kojeg korist ima lokalno stanovništvo kroz očuvan okoliš, a time i kvalitetu življenja (Herceg, 2013). Takav pristup odražava činjenicu kako je naglasak kod održivog razvoja na formiranju i održavanju razvojne politike uz maksimalnu primjenu znanstvenih dostignuća i novih tehnologija (Herceg, 2013). Kod održivog razvoja se misli i na budućnost, a ne samo na prošlost. Ne radi se samo o reproduciranju onoga što je bilo i što trenutno jest, već i o realizaciji novih konkretnih ideja koje ulaze u koncept održivog razvoja. Geiger Zeman i Zeman (2010) o održivom razvoju govore kao o lokalnom pothvatu opisujući održivi razvoj kao autonomni i kreativni proces. Ruralna područja imaju posebnu važnost u održivom razvoju. Cifrić (2003) govori o tome kako ruralna područja pokazuju da se može održavati primjeren odnos između prirode i društva te o promjeni odnosa prema ruralnosti. Ruralnost postaje popularnija: „... ruralnost se danas počinje drugačije i to pozitivno vrednovati, postaje poželjna; (b) i druga na razini promjena stvarnosti – ruralnost se pokazala da je bogata i nezaobilazna osnova razvoja čovječanstva- od fizičkih resursa do genetskih resursa; (c) treće je promjena svijeta simbola. Ruralno društvo u doba globalizacije i ekološke krize ima simbolično značenje jer nosi neke univerzalne poruke.“ (Cifrić, 2003: 52).

Jedan od primjera koordinacije ljudskog utjecaja na okoliš su strateški planovi za razvoj određenog mjesta. Općinsko vijeće općine Preko je 3. listopada 2016. donijelo odluku o usvajanju Strateškog plana ukupnog razvoja općine Preko za razdoblje 2015.-2020. (Općinsko vijeće općine Preko, 2016). U strateškom planu uzimaju se u obzir gospodarski, prostorni, okolišni i demografski aspekti života s tim da se u proces provedbe strategije uključuje lokalna zajednica (Općinsko vijeće općine Preko, 2016). U Strateškom planu ukupnog razvoja Općine Preko (2016) govori se o tome da se želi stvoriti novi načini razvoja poljoprivrede, turizma i poduzetništva. Cilj strategije je održivo poboljšanje kvalitete života. O razvoju otoka

Ugljana na kojemu se nalazi Preko pisalo se i prije razvijajući teorije o ishodima razvoja. „Pasarić je u svojoj studiji opisao tri moguća scenarija: prvo, da zbog naglašene suburbane reprodukcije života Ugljana ostane kulturni geto; drugo, privlačenje stranog kapitala radi ulaganja u turizam, a na štetu autentičnih vrijednosti; i treće, opredjeljenje za politiku malih koraka kojom bi se zaustavila depopulacija, selekcionirao razvoj i za svaki otok izrada cost-benefit studije kojom se vide troškovi, ali i koristi i održivosti izabrane koncepcije razvoja.“ (Pasarić, 1994, prema Ivoš Nikšić, 1997: 113). U ovom radu se istražuje što mještani Preka misle o Preku i njegovu razvoju. Da bi se izvukao maksimum iz kombinacije ruralnog i urbanog načina života, važno je napraviti dobru strategiju koja bi bila u skladu sa konceptom održivog razvoja. Moglo bi se pretpostaviti da urbanizacija otoka dovodi do više dinamike u načinu života u odnosu na prije. Međutim, intenzivni procesi depopulacije i pasivnost među mladima sugeriraju nešto drugo.

2. Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja je mišljenje stanovnika Preka o razvoju mjesta Preko na otoku Ugljanu. Cilj je utvrditi kako lokalno stanovništvo vidi dosadašnji razvoj Preka, njegovo trenutačno stanje i budućnost te jesu li njihove želje za razvoj Preka u skladu s konceptom održivosti.

3. Teorijska osnova o održivom razvoju, otocima i ruralnosti

3.1. Održivi razvoj

Prema Hercegu (2013) tri su stupa održivog razvoja: gospodarska i ekonomska učinkovitost (1), zaštita okoliša, očuvanje prirodnog i kulturnog nasljeđa (2) i društvena odgovornost (3). Tri temeljna načela održivog razvoja su: okolišna održivost (integritet ekosustava, nosivi kapacitet, biološka raznovrsnost), socijalna i kulturna održivost (kulturni identitet, osposobljavanje, pristupačnost, stabilnost, jednakost) i gospodarska održivost (rast, razvoj, produktivnost, teorija kapanja (trickle-down teorija¹)) s ciljem dobrobiti čovjeka (Herceg, 2013). Prema Jon Hawkesu postoje četiri stupa, a to su okolišna odgovornost, ekonomsko zdravlje, socijalna jednakost i kulturna vitalnost (Duxbury i Gillette, 2007, prema Geiger Zeman i Zeman, 2010). Od teorija o održivom razvoju, Herceg (2013) navodi teoriju

¹Teorija prema kojoj najsiromašniji postupno profitiraju što su bogati bogatiji (Oxford Dictionaries, 2017)

Brundtlandine komisije, teoriju kvantifikacije pojma održivog razvoja, neomarksistička teorija, ekološka teorija, ekonomsko-ekološka teorija i holistička teorija. Teorija Brundtlandine komisije posebno naglašava zadovoljavanje potreba ljudi u najsiromašnijim krajevima uz svijest o održivosti za sadašnjost i budućnost (Herceg, 2013). Teorija kvantifikacije pojma održivog razvoja naglašava važnost očuvanja količine ukupnih rezervi ljudskog kapitala i prirodnih bogatstava tijekom vremena (Herceg, 2013). Neomarksistička teorija ističe da je politička moć odlučujući čimbenik u održivom razvoju (Herceg, 2013). Ekološka teorija stavlja naglasak na zaštiti okoliša (Herceg, 2013). Ekonomska-ekološka teorija se odnosi na ekonomiju koja u sebi sadrži i ekološku svijest (Herceg, 2013). Holistička teorija nastoji ujediniti političke, gospodarske, društvene i prirodne segmente života (Herceg, 2013).

3.2. Otoci i ruralnost

Otoci se percipiraju kao ruralna mjesta ili mjesta na granici ruralnog i urbanog. Među obilježjima koja se navode opisujući što ljudi prvotno pomisle kad čuju pojam jadranski otok, navodi se osunčano malo mjesto, crkva i groblje u jezgri mjesta, malen trg (pjaca), kamena obala, oskudna vegetacija, izoliranost od kopna (inzularnost), međusobno dobro poznavanje otočana (Babić, Lajić i Podgorelec, 2009). Specifičnost života na selu se prema Shaninu definira prema sljedećim svojstvima: odnos prema zemlji i način proizvodnje, obiteljsko gospodarstvo, važnost određivanja uloge, položaja i osobnosti seljaka, autarkičnost, shvaćanje života na selu kao predindustrijski koncept (Shanin, 1991, prema Župančić, 1991). Prema Cifriću (2003), ruralni simboli nisu mogući bez tradicije. Cifrić (2003) piše o tri percepcije ruralnosti: tradicionalna, modernizirana i postmoderna. U opisu tradicionalne ruralnosti, Cifrić (2003) navodi prirodni prostor (sačuvan prirodni okoliš), tradicionalnu (organsku, biološku) poljoprivredu, neobrazovanost, siromaštvo, težak život, romantičnost krajolika itd. Modernizirana ruralnost uključuje elemente klasične ruralnosti, ali i nove kao što su promjena kulturnog krajolika, industrijalizacija, upotreba novih tehnika, povećana komunikacija sa društvom itd (Cifrić, 2003). Postmoderna percepcija ruralnosti nadopunjava moderniziranu ruralnost vrijednostima koje su u okviru ekološke osviještenosti, a to znači da se u teoriji ekološkim vrijednostima daje prednost pred ekonomskim (Cifrić, 2003). U odnosu prema ruralnosti, Cifrić (2003) navodi dva usmjerenja: utilitarno i ono koje uzima u obzir društvene funkcije. Utilitarna percepcija u mjestu vidi prirodu samo kao izvor resursa, a druga kao čovjekov životni prostor tj. nešto više od samih resursa (Cifrić, 2003). Danas su naselja na otocima često na granici ruralnog i urbanog (Podgorelec, Klempić Bogadi, 2013). Jedna od

specifičnosti otoka Ugljana na kojemu se Preko nalazi je razvoj Ugljana kao „... suburbane, prigradske sredine s mjestima koja satelitski gravitiraju gradu i izraženim dnevnim migracijama (posao, škola), s još uvijek nepovoljnim rješenjima povezivanju na relaciji otok-grad, mjesta na otoku i otok-otok.“ (Ivoš Nikšić, 1997: 112). Prema Čaldaroviću (2011), urbanizacija obalnog pojasa se intenzivno događala nakon 1960-ih godina, a to se vidjelo u izgradnji. Proces urbanizacije zahvatio je i neke otoke te Ugljan već preuzima neke urbane funkcije (Čaldarović, 2011). Urbanizacija znači usvajanje gradskih sadržaja kao što su suvremena pomagala u domaćinstvu i usvajanje gradskog načina života što na kraju dovodi do formiranja jedne nove kulture na mjestu gdje se nalazi selo (Hodžić, 1983). Ivan Lajić ističe četiri razdoblja u razvoju otoka od Drugog svjetskog rata do devedesetih (Lajić, 1997, prema Podgorelec, 2013). U prvom razdoblju otoci su prepušteni sami sebe i od šezdesetih okreću se turizmu kao glavnoj djelatnosti (Lajić, 1997, prema Podgorelec, 2013). Od drugog razdoblja koje započinje sredinom sedamdesetih, ribarstvo i rad na polju su i dalje pristuni, ali više kao dodatne djelatnosti (Lajić, 1997, prema Podgorelec, 2013). U trećem razdoblju koji počinje od kraja osamdesetih, gotovo sve gospodarske aktivnosti osim turizma su ugašene (Lajić, 1997, prema Podgorelec, 2013). Četvrto razdoblje započinje devedesetih osnivanjem Vijeća za demografski razvitak i Vijeća za razvitak otoka, ali nije se riješilo pitanje otočnog gospodarstva i depopulacije (Lajić, 1997, prema Podgorelec, 2013). Sva ta razdoblja ukazuju na sve intenzivnije oslanjanje na grad i turizam. Čaldarović (2011) u svojoj knjizi govori o pojavi turistifikacije koju definira kao „pokušaj turističkog iskorištavanja svega što je potencijalna točka atrakcije za turiste“.

4. Istraživačka pitanja

1. Kako mještani vide Preko sada u odnosu na drugu polovicu 20. stoljeća?
2. Što mještani žele za budućnost Preka?
3. Jesu li želje za budućnost Preka koju imaju sugovornici u skladu sa konceptom održivog razvoja?

5. Metodologija

Istraživanjem se htjelo otkriti kakva su iskustva i mišljenja Prečana o životu i razvoju Preka te je zato odabrana kvalitativna metodologija. Odabrana metoda istraživanja je

polustrukturirani intervju. Uzorak se sastoji od šest osoba koje imaju iskustvo sa životom u Preku jer imaju ili su imale prebivalište u Preku te se uzorak može podijeliti na nezaposlene osobe, zaposlene osobe i osobe u mirovini.² Razgovori su se vodili isključivo sa punoljetnim osobama koje dobrovoljno pristaju na intervju. Umirovljenici su sugovornici P1 (dob: 73) i P2 (dob: 76), zaposleni su sugovornici P3 (dob: 30), P4 (dob: 47) i P6. Sugovornica P6 je uz zaposlenje studentica. Samo je jedan sugovornik/ca nezaposlena, a to je sugovornica P5 (dob:32) . Sugovornica P5 sebe opisuje kao kućanicu. Četiri sugovornika/ca (P1, P2, P3 i P5) su aktivni/e u udrugama, a sugovornice P3 i P6 (dob: 26) nisu. Svi sugovornici imaju trenutno prebivalište u Preku, a samo sugovornik P1 ne. Sugovornik P1 je prije imao prebivalište u Preku i on je jedini muški sugovornik. Dobiveni podaci su obrađeni kroz tri tematska sadržaja koja su bila u protokolu intervjuja. Protokol je obuhvatio sljedeće teme: Preko u drugoj polovici 20. stoljeća, sadašnje prilike u Preku i percepcija budućeg razvoja Preka.

6. Rezultati i razrada teme

6.1. Život u Preku od 1941. do danas

6.1.1. Ruralnost Preka u drugoj polovici 20. stoljeća

Ruralnost Preka u drugoj polovici 20. stoljeća predstavlja kombinaciju tradicionalne i modernizirane ruralnosti jer dosta se radilo na polju, ali radilo se i u tvornicama te se težilo bijegu od težačkog načina života. Sugovornik P1 je dao detaljan opis Preka u drugoj polovici 20. stoljeća. Preko opisuje kao težačko mjesto u kojemu su ljudi živjeli od rada na polju i u tvornicama, a osnovne poljoprivredne kulture su bile maslina, vinova loza i smokva. Od ostalih gospodarskih djelatnosti spominju se stočarstvo te ribolov. Najistaknutija domaća životinja je magarac koji je služio za prijenos tereta. Ovaca i koza nije bilo puno, jer ih nisu imali kamo napasati. Od ovaca ili koza dobivali bi mlijeko koje nije bilo jednako dostupno kao danas. Mlijeko bi dobivali samo stariji u kući i djeca. Gajeta (brod) je imao tako važnu ulogu da ga je sugovornik P1 nazvao članom obitelji. Kad brod nije mogao ploviti pomoću jedra, veslalo se. Fizički zahtjevne radnje nisu bile ograničene samo na muškarce. Ako bi se dogodilo da nema dovoljno muškaraca za veslanje, žene bi došle i veslale. Glavni voditelj

²Na službenim stranicama HZZ-a nezaposlena osoba se definira kao osoba koja je sposobna ili djelomično sposobna za rad, aktivno traži posao i raspoloživa je za rad te je u dobi između 15. i 64. godina (HZZ, 2015). U ovom radu se na nezaposlenu osobu misli u smislu te definicije, ali bez uvjeta da aktivno traži posao. Kao zaposlenu osobu u ovom radu shvaća se osoba koja je u službenom radnom odnosu.

aktivnosti je bio otac jer je on dodjeljivao zadatke u obitelji. Svi ukućani su radili na polju obavljajući zadatke koje bi otac odredio. Dnevne migracije su također bile prisutne u to vrijeme jer su ljudi prevozili teret u Zadar i iz njega, a bilo je i mještana iz Preka koji su radili u tvornicama ili na građevinskim poslovima u Zadru. Većinom su to bili muškarci. Žene su isto radile u tvornicama, ali ne masovno. Bila je prisutna želja odmaka od težačkog načina života te su iz tog razloga roditelji u tom vremenu davali sve od sebe kako bi obrazovali svoju djecu. Početkom rada stanovnika Preka u tvornicama i drugim djelatnostima osim poljoprivrede, može se govoriti o „moderniziranoj ruralnosti“ kako je naziva Cifrić (2003).

U opisivanju djetinjstva, sugovornici su najčešće spominjali druženja na otvorenom. Ta druženja su opisana kao živopisna okupljanja, a njihov nestanak se najčešće pripisuje drugačijem načinu života koji je bio oblikovan tehnološkim napretkom društva.

... život je bio sasvim drugačije, kad sam se ja rodila nije bilo ni struje... Onda je u neko doba došla, agregator, pa je bilo samo navečer dvi, tri ure. To nam je bio, ono, doživljaj, a onda... Ovaj televizor je prvi put došao i tako... Onda nisu putevi bili ovako betonirani, to je bilo kamenje, tu su ljudi ložili na drva, išli ujutro.... (P2)

Jedan od dvorova na kojima su se održavala ta živopisna druženja je opisala sugovornica P4:

... to je bilo svega, i smijeha i plača, i svađe i svašta, jer znam, ja se jako malo sjećam, ali sjećam se da je bilo vike i svega, ono... Takvih dvorova je bilo po cijelom Preku. Evo, kad ja pričam vako s ovim jednim kolegom, on govori: „Ajme to je svuder bilo, to je isto kao na filmu!“ (P4)

Sa modernizacijom i urbanizacijom dolazi sve više prometa, a to je u razgovoru sa sugovornicama također istaknuto kao jedan od razloga zbog kojeg su djeca sve manje na otvorenom. Prije su se djeca često igrali vani. Sugovornica P6 je rekla da joj je najupečatljivija bila upravo ta igra.

Pa to što smo se uvijek mogli, recimo, igrati na cesti... Uvik se nekako, bilo nešto, sad ima više prometa, bilo je još manje prometa tako da smo vječito igrali odbojku na cesti...(P6)

Jedan od razloga zbog kojeg je sugovornicima promjena u načinu druženja ostavila jako upečatljiv dojam vjerojatno je i nedostatak događanja u današnjem životu u Preku.

Mještanima, pogotovo mladima, nedostaje cjelodnevnih okupljanja i druženja. Događanja koja se danas održavaju u Preku ne zadovoljavaju potrebe sugovornika. Prije je bilo drugačije, ne samo zbog druženja na cesti, nego i zbog fešti, odnosno zabava. Jedno od posebnih obilježja prijašnjih oblika zabava je to što su mnogo više od današnjih fešti u Preku zahtijevale fizičku aktivnost. Danas fešte traže mnogo manje fizičkih aktivnosti i nisu cjelodnevne.

Da, da, onda u ono vrijeme kad sam ja bila dijete, onda je legrica trajala cijeli dan, s tim da bi ujutro u uvali se igralo vaterpolo ili neki vodeni sport, vukao se konop, pekao se je li, isto je nešto bilo, neka životnija se pekla, vrtila cijeli dan... Tako da tu se, tu je uvijek bilo ljudi oko toga, nagradne igre su bile, penjanje na uljeni stup, uh, ono tako to, to je trajalo... (P5)

Primjer jedne cjelodnevnog fešte, prema opisu sugovornika P1 je Luzarica. Ona je posebna jer za razliku od današnjih fešti u Preku koje se svode samo na koncerte, vezana je uz zaštitnicu Preka. Zaštitnica Preka je Gospa Luzarica pa su Prečani bili jako privrženi toj fešti, tom slavlju. Pogotovo prije kad je religioznost mjesta još više dolazila do izražaja.

To je obiteljska fešta. Dakle imamo velu misu, sve obitelji idu na velu misu, i poslije obično se dan prije, dan prije se nosi cvijeće na groblje svojim pokojnima... i sutradan je misa i poslije toga je obiteljski ručak, ali se poziva, na taj obiteljski ručak se poziva rodbinu koja nije trenutno u Preku, ne živi nego je u Zadru... Pa možete i iz Zagreba, ako ovi kažu: „ Je, možemo doći, doći ćemo! Na luzaricu ćemo doći. E!” (P1)

6.1.2. Dominantne vrijednosti u Preku u drugoj polovici 20. stoljeća

Odnos prema religioznosti se pod procesima modernizacije i urbanizacije pomalo mijenja, a promjene u sastavu religioznosti se događaju i zbog useljavanja novih mještana drugačije vjeroispovijesti. Preko je zbog svoje blizine Zadru podložnije promjenama u odnosu na druge otoke koji su više izolirani. Ipak, religioznost, osobito katolička vjera, posebno se uvažava i poštuje u mjestu. Stariji sugovornici (umirovljenici) su skloniji istaknuti da se ništa nije promijenilo od religioznosti mještana, dok su mlađi skloniji istaknuti da je došlo do promjena kod religioznosti mještana.

Uh, sve nedaće... Prečani su prebrodili ili bi prebrodili ufanjem u Boga i u, u vjeru što je odskakalo od drugih mjesta u okolici Zadra, a to se odrazilo i na kulturnom planu i

na političkom planu... I dalje je to tako. I dalje je to tako. To je, to je vidljivo. To se da čuti, to se da oćutiti, skoro opipati. (P1)

6.2. Utjecaj modernizacije i urbanizacije na život u Preku

Sugovornici su u opisu Preka isticali da ih Preko asocira na nešto između sela i grada ili mali gradić. U obrazloženju zašto sugovornika/cu Preko podsjeća na gradić, često se u odgovorima referiraju na to da je dosta toga izgrađeno. Sugovornica P6 je u svom obrazloženju što znači da joj je Preko nešto između grada i sela rekla sljedeće:

Dosta se u Preku izgradilo... Onako, izgleda to malo gospodskije... Opet s druge strane imamo vrtove, imamo i maslinike, znači opet imamo i tu jednu stranu nekako sela i mislim da zapravo ljudima sve više nedostaje taj jedan dio sela kod nas, a opet ne stigneš... Kad prođeš cestom i ne možeš ubrati smokvu usput, nekako ono što je bilo, znači ono, zapravo ne želimo postati gradić, barem nekako se meni tako čini jer ne želim izgubiti još ipak taj jedan dio. (P6)

Jedno od obilježja zbog kojeg Preko podsjeća sugovornike na nešto između sela i grada je i povezanost s kopnom, koja je u usporedbi sa nekim drugim otocima dobra, ali većina sugovornika smatra da može biti bolja. Povezanost je dovoljno dobra da se ljudi naviknu da im je sve pri ruci, uz određena ograničenja, a to je razlog zbog kojeg sugovornici ističu da Preko nema obilježje izoliranosti koje je inače tipično za otoke.

... mi smo Vam zakinuti... sa satom... Dakle mi moramo trćati, ako je nekakav koncert moramo trćati... Nemamo ono auto, aha, sad ću ja sjest u auto, pa ću, nema veze, idem ja prije ili kasnije, zaista smo s te strane zakinuti... (P4)

„Integracija seljaštva u globalne društvene procese znači prije svega razgradnju autarktićnih oblika privređivanja. Da bi zadovoljio svoje potrebe, seljak je sve više prisiljen na robno-novćanu razmjenu, jer je ona osnova i za promjenu u strukturi potrošnje.“ (Hodćić, 1983: 131). U Preku rad na polju nije u potpunosti nestao, ali mnogo je manje zastupljen nego prije. To je također jedan od razloga zbog kojega Preko podsjeća sugovornike na gradić. Mještani više teže drugim aktivnosti nego radu na polju, osim onih mještana koji pronalaze svoj identitet u ruralnom načinu života kojeg obilježava rad na polju, odvojenost od buke i gužve i dobra međusobna povezanosti sa susjedima i rodbinom. Među drugim aktivnostima kojima mještani teže je i turizam. On je znatno utjecao na ruralni način života.

Pa recimo u prvom redu prije se puno više obrađivalo zemlju i bilo je domaćih životinja puno više, dok, recimo, sad razvojem turizma ni ne smije se držati domaće životinje u kući... (P5)

Sugovornici su bili pitani što se promijenilo odnosu na njihovo djetinjstvo kako bi se stekao uvid u moguće daljnje promjene. Kao glavne razlike u odnosu na djetinjstvo, navodi se drugačiji oblik druženja djece tj. nedostatak dječje igre na otvorenom. To naglašava zatišje u zimi koje ukazuje na aktualnu sezonalnost što je možda jedan od razloga zbog kojih mještanima ta promjena u druženju ostaje u sjećanju ostaje najupečatljivija. Sugovornici su često isticali da je prema njihovom iskustvu ta promjena u druženju posljedica razvoja tehnologije koja je zahvatila i Preko te se tu izrazito vidi utjecaj modernizacije.

Evo, kažem, djece nema, dakle nema, ne samo da ih nema nego oni se ne znaju igrati... Ja sam stalno bila vani... Ja se sjećam da bi ja ono, da bi mama na mene doslovno vikala „Gdje si više, ručak se hladi na stolu!“. Ono... Toga mislim da nema baš... I uvijek si bio nekako i prljav... I ne znam, a sada vam je to sve nekako tip-top, evo ta djeca imaju bolje mobitele od nas... Sve se promijenilo. (P4)

Iako većina sugovornika ističe da nedostaje događanja, sugovornica P6 je istaknula da ima više organiziranih aktivnosti nego prije. To su uglavnom organizirane aktivnosti na zatvorenom pa je sugovornicima koji su navikli vidjeti djecu vani u igri to neobično. Aktivnosti na zatvorenom postaju popularnije od aktivnosti na otvorenom. Djeca i mladi najčešće kad idu na aktivnosti, idu u školu ili Dom na žalost, Centralu (stara dvorana sa košem za košarku), kafić ili doma. Ljeti je situacija malo drugačija zbog aktivnosti vezanih uz more.

... drastično se smanjio broj ljudi u Preku, ali jednostavno današnji način života, mislim da djeci više igra vani nije ni toliko privlačna... Nažalost, ali je tako. Otiđu na aktivnost, ako neki idu u glazbenu školu, neki idu na neki sport, to nekako se zatvore u kuću i to je to. Znači jednostavno se način života polako mijenja. (P6)

Promjene koje su se dogodile u Preku, promjene općenito, najvidljivije su kad se usporede mlade generacije sa starijima. Mijenja se način odijevanja, način druženja i način izražavanja. Afiniteti mladih se razlikuju u odnosu na afinitete srednje i starije dobi.

Možda ja imam jedan, jednu primjedbu, ne ja, nego čuo sam od više njih, ali to je, ali to je generacijski prigovor... Mladi puno upotrebljavaju angličan pa im mi

zamjeramo, što ima, ima, ima opravdanja jer želimo reći vratite se svom izvornom jeziku, čuvajte hrvatski jezik. (P1)

Pojava poput anglizama primijećena je i drugdje te se vidi ne samo u izražavanju, već i u kulturi. „Prvo, šoltanski korijeni bit će u neravnopravnoj konkurenciji s američkom popkulturom koja svakodnevno plavi hrvatski (i ne samo hrvatski) medijski prostor... Tko se danas, čak i u svakodnevnom (raz)govoru služi jezičnim idiomima svoga sela (nekad je svako selo imalo svoje posebno izričaje). Danas prevladava jezični standard masovnih medija- osobito radija i televizije., (Županov, 2001: 172). Što se tiče odijevanja, u Preku su prije žene nosile fuštan³. To je nešto što se gubi jer mladi više naginju individualiziranom načinu odijevanja.

Evo sad mi je palo napamet, ovaj fuštan... Ja vam taj fuštan ne vidim, vidim jednu gospođu... I možda još tri, četiri ih nosi u Preku. Evo, to vam je jedna tradicija koja izumire... (P4)

U događanjima koje se organiziraju u Preku najčešće sudjeluju žene i to srednje i starije dobi. Jedan od razloga je što mladih u Preku jednostavno nema. Nedostatak mladih je djelomice zbog depopulacije otoka općenito, a djelomice i zbog toga što se mladi za aktivnosti koje ih zanimaju, kao što je odlazak u kino, dosta oslanjaju na Zadar. Drugi razlog može biti i to što interesi mladih više nisu toliko vezani uz tradicionalne aktivnosti, a neka događanja koja se održavaju u Preku jesu.

Pa ženske osobe starije dobi se nalazu u, u KUD-ovima, u sastavima, zborovima, muškarci starije dobi isto tako u zborovima i na bočalištu i mislim, to je, vjerojatno u svim selima, podjednako istoga tipa druženja... Sad recimo da se mladi više odmiču od takovih aktivnosti... Pa mladi više gube interes za takve baš tradicionalne stvari, da ih to više toliko ne interesira koliko je to bilo prisutno prije. (P3)

Povezanost Preka sa Zadrom utječe na brzinu njegove urbanizacije te izbjivanja mladih sa otoka. Čini se da najmanje prigovora na prijevoz imaju stariji sugovornici, a to može biti zbog toga što je prijevoz sada mnogo bolji u odnosu na to kakav je bio prije. Prije se išlo malim brodovima sa kojima, prema iskazu sugovornice P2, nisi ni znao hoćeš li stići na destinaciju.

³ Fuštan je dio pučke odjeće, namreškana sukinja (Vlatković, 2003.)

Da, da, svi bi trebali biti... zadovoljni jer mnogi gradovi sa svojim prigradskim naseljima nemaju ovakvu povezanost autobusima kao što mi imamo trajektom i brodom... To Vam je najnormalnije radno vrijeme i najnormalniji dio putovanja... (P1)

Kad su sugovornici spominjali probleme sa prijevozom, najviše su isticali povezanost autobusnih linija sa trajektom koji stiže u Gaženici, vozni red broda i trajekta, prorijeđenost linija zimi. Od skupina koje imaju problem sa prijevozom dvije sugovornice su istaknule obitelji, a jedna sugovornica je spomenula i starije osobe zbog neudobnosti broda. Problemi sa povezanošću posebno dolaze do izražaja u vrijeme velikih događanja kao npr. vjenčanja zbog kasnih sati povratka te neusklađenosti autobusnih i trajektnih, brodskih linija, iako se nekad naruči brod povodom vjenčanja.

... sa djetetom ako ideš kolicima, ne možeš preko Gaženice, a kolicima ne možeš baš ni u brod i tu je, stari ljudi isto, oni ne idu preko Gaženice, oni ako što idu, idu na poluotok, njima je veliki problem brod, koliko god se nama zdravima činilo da nije to tako, veliki je problem starome čovjeku kad ljuja brod ići po onoj rampici, njima se ljuja i ograda, njima su one rešetkice na rampici, oni jedva nogu dignu... (P5)

U Preku je prisutna i snažna povezanost među mještanima. To je jedan od elemenata Preka u kojemu se može prepoznati njegova ruralnost. „Otoci su minijaturni svjetovi, male intimne zajednice sa snažnim osjećajem zajedništva.“ (Bara, 2013: 212). Neki misle da je bilo gore, a neki da je bilo bolje prije po pitanju povezanosti. Čini se ipak da je povezanost i dalje jako pristuna, unatoč tome što nema druženja kao što je bilo prije.

Ali sve je to nekako mirno, svi smo, svi se poznajemo i tako da svi paze na tebe, sve je nekako obiteljski, svih moraš pozdravljati jer se... svi svih znaju pa ti kažu mami „Zašto me nije pozdravila ona tvoja mala?“, ali ovaj nekako svi paze na tebe i to je... (P6)

Druženja su prije bilo mnogo intenzivnija pa je to utjecalo i na povezanost mještana. Povezanost je bila veća te su zato, prema sugovornici P5, odnosi među mještanima bili bolji. Na upit o tome je li se povezanost mijenjala u odnosu na djetinjstvo, sugovornica P2 je dala sljedeći odgovor:

Pa dobro, je. Bolje nego ranijih, ranijih godina je to bilo... U mom djetinjstvu kad se svađali, za zemlju, za ovo, za ono, nema toga više. (P2)

6.2.1. Dominantne vrijednosti u Preku danas

Govori se i o emocijama koje prate ljude koji žive na otoku. S jedne strane to je osjećaj nesigurnosti, a s druge solidarnosti (Babić, Lajić i Podgorelec, 2009). To je nešto što je mnogo više prisutno u manjim sredinama, nego većim. U razgovorima sa sugovornicima se češće isticala solidarnost i sigurnost nego nesigurnost. Solidarnost je jedan do razloga zbog kojega se sugovornici ne žale na nedostatak privatnosti.

I nisam primijetila da ima gladnih, da su gladni... Mislim da u gradovima ima gladnih puno, znači tu ipak će... Zna se tko je siromašniji, ipak mu se kao društvo pomogne, solidarnost je itekako, privatnost nula... A s druge strane, ja tu osjećam neku sigurnost jer kad u zimi... noć, da sam ja sama... ja bih umrla od straha, tako da, tu smo ipak, pa onda ljeti se družu ljudi u dvorištu jedni sa drugima, i razmjenjujemo sve što imamo po vrtu... (P5)

Kao čimbenik koji utječe na solidarnost i sigurnost, religioznost i dalje ima važnu ulogu u Preku. Sugovornici P1 i P2 posebno su istaknuli aktualnost religioznosti, ali prema mišljenju nekih drugih sugovornika situacija je malo drugačija.

Uh, uh, kad se gleda sveukupno mislim da ne nužno da ima toliko... Tradicionalnih vjernika je puno, znači stvarno, praktičnih isto je dosta, ali se poštuje to, znači kad je fešta u Preku, kad je Gospa od Luzarica, stvarno se dođe, dođu ljudi izvana naši... (P6)

... nekada su sva djeca išla u crkvu, apsolutno sva, sad to ovisi od svećenika do svećenika... Ja malo koga znam uopće u Preku da nije, da je neke druge vjeroispovijesti, jedino, ako je koji musliman od ovih bosanaca što su se sada preselili... U zadnje vrijeme ima puno ljudi iz Bosne koji čak i ostanu u mjestu i dobro su prihvaćeni. (P5)

U Preku su za okupljanje mještana jako važnu ulogu imale časne sestre. One su ujedno i pokazatelj kako je Crkva imala važnu ulogu u životu mještana.

Jako nas je pogodilo kad su časne sestre otišle... Mi smo tamo nalazili sebe, ne znam, mi smo se tamo užali dotji igrati na te , na vjeronauk, dolazili smo pola sata prije i sat vremena prije, pa i na pjevanja, na razno razna događanja, jer časne su nas nekako držale, na okupu. (P4)

6.2.2. Aktivnosti mještana u Preku

U Preku se dosta toga organizira u Pučkom otvorenom učilištu Dom na žalu. Organiziraju se izložbe, tečajevi, radionice. Mještani su više orijentirani prema drugim aktivnostima nego radu na polju. Preko se danas čini kao mjesto kojemu je jako važno kulturni razvoj, kulturna događanja te se dosta radi na tome i mještanima je to pristupačno.

... i ljudi su naviknuli kad prođu navečer u šetnji ući unutra i pogledati koja je izložba, na otvorenje izložbe dođe, ne dođe puno, ali dođe recimo više ljudi nego u nekim galerijama u Zadru, tako da je to nekako postalo nešto normalno, imamo nekoliko umjetnika iz Preka, dosta umjetnika sa otoka i to je nekako sad već neka rutina ljudima postala. (P6)

Izoliranost Preka kao mjesta na otoku najviše dolazi do izražaja preko zime zbog sezonalnosti. Tijekom zime ima najmanje događanja. Oni koji su pokazali jaku privrženost ruralnom načinu života ili Preku, imaju manje negativne stavove prema zimi u odnosu na one koji nisu. Sugovornici kažu:

A zimi je pusto. Zimi kad padne kiša, kad puše, kad onda si zatvoren tu, nemaš, nema nikakvih događanja... Ma je, nekad izložbe, neka predavanja pa promocije neke knjige, ali... To je malo. (P2)

Bude dosta drukčije, ali mislim da većini ljudi odgovara kad je mirnije. Oni koji stvarno vole živjeti u mjestu na otoku, odgovara im sezona, jer ipak većina ljudi od tog živi, ali eto s druge strane svi opet nekako čekaju da prođe... Da se vrati kolotečina malo... (P6)

Život u ruralnoj sredini je zahtijevan, pogotovo zbog zime kad je zatišje. Više se ne radi toliko na polju pa je još tiše nego prije, pogotovo zbog nedostatka ljudi. Ipak, dosta sugovornika je reklo da ne bi moglo živjeti u gradu. Neki ne bi mogli zbog privrženosti, a neki zbog navike. Neki osjećaju i privrženost i naviku.

I nekako se navikneš, ja sam navikla na ovaj ritam života i sve se nekako složilo, aha, to je tako, i ja ću si to tako, ovaj, prihvatiti i tako ovaj... znate kad godinama živite tu, onda se naviknete, meni je nezamislivo otići u bilo koji grad i živjeti u stanu, ja sam se

naučila da moram izaći pet puta van jer ja se bavim, ja sadim i cvijeće i povrće....
(P4)

Ono što sugovornike najviše vuče da ostanu na otoku je što su rodili na otoku, uživaju u miru koji pruža otok i razvili su privrženost i/ili naviku prema takvom načinu života. Bara (2013) ističe da povratnicima na otok mnogo znači intima otočnog života, čvrst osjećaj zajedništva i svijest o lošoj demografskoj situaciji.

Privlači me to što je dovoljno mirno, zato što je mjesto na otoku, a opet dovoljno blizu gradu i ima ljudi, živo je, a opet ne toliko koliko grad. (P6)

... ja se nadam da je tako kod svih, ali ja bih ostala prvo radi obitelji... pod broj dva.. što kupimo sve je otrovno, tako da ja još uvijek donekle uzgajam, nije organski, ali nije daleko od toga, tako da to... djeca definitivno uživaju... Manje je nekako, možda su manje na mobitelu i na televiziji i onda kasnije oni i u modu se nekako daju. Nekako su djeca, djeca tu ipak duže. Koju godinu duže... (P5)

Među događanjima koja se organiziraju u Preku se nalaze i fešte i iako su događanja ono što sugovornici najviše ističu da nedostaje, većina sugovornika nije zadovoljno feštama. Ističe se da fešte nisu cjelodnevne i da se odnose samo na koncerte sa kojima većina sugovornika nije zadovoljna. Ono što je pozitivno doživljeno kod fešti od strane jedne sugovornice je da se dio baštine prikaže turistima.

Fešta, to se zove fešta... Recimo to su prozvali Preška legrica, a... legrica na talijanskom znači veselje, nešto puca... Ništa, to je ništa... Dođu dva kamiona sa zvučnicima i čovjek koga plate toliko koliko plate i piva od deset do dva ujutro i to je to. A ovo ostalo su štandovi kao u Sesvetama, kao u Karlovcu, kao u Virovitici sa, sa, sa ovaj pićem i Bogu hvala. (P1)

Ono što se sad svela fešta, na to, nekako, mislim ružna riječ (pijančevanje). Dakle ja vidim tu mladost, nema veze, dolazi iz grada, i od svugdi kupuju punu kesu, ovaj, alkohola i tako dalje... Ne znam, ja nemam komentara za to, te fešte su meni izgubile smisao od kad je prestalo ono jedno natjecanje jer su vam prije bila razno razna natjecanja... Vi nemate ljude da Vas potaknu na nešto... da se zabavite... (P4)

6.2.3. Prednosti i poteškoće života u Preku

Rangirajući ponuđene izbore prema tome koliki postotak otočana smatra određeni izbor važnim za ostanak na otoku, istraživači sa Sveučilišta u Splitu su u svom istraživanju za mjesta na Braču, Hvaru i Korčuli (2008) dobili ovaj slijed: zdraviji način života na otocima, ekološke prednosti (čista voda, nezagađenost), odgoj djece u mirnijoj sredini s manje stresa, povoljna klima, izvansezonski mir i netaknuta priroda, u svemu jednostavniji život, poštivanje tradicionalnih i moralnih vrijednosti (Leburić, Simidžija i Dragojević, 2014). Što se tiče Preka, od prednosti koje su izdvojene i u SWOT analizi iz SPUROOP 2016. sugovornici najviše prepoznaju: čist okoliš, prirodne ljepote, postojeću komunalnu infrastrukturu, mirniji život, subvencije od Općine. Što se tiče Preka, od prilika koje su izdvojene i u SWOT analizi iz SPUROOP 2016. sugovornici najviše prepoznaju potrebu za izgradnjom hotela, sportski sadržaji, proizvodnja voća i povrća, otvaranje OPG-A, autohtoni proizvod te su sugovornici dodatno istakli da svakako treba raditi na turističkoj ponudi. Rangirajući ponuđene izbore prema tome koliki postotak otočana smatra određeni izbor važnim za odlazak sa otoka, istraživači sa Sveučilišta u Splitu (2008) su u svom istraživanju za mjesta na Braču, Hvaru i Korčuli dobili ovaj slijed: manjak obrazovnih institucija, visoke cijene na otoku, loša zdravstvena zaštita, loše prometne povezanosti, nemogućnost zabave mladih, slab izbor slobodnih aktivnosti, nedostatak kulturnih događanja, sporije prihvaćanje novih ideja, općenito loši uvjeti života, konzervativnija sredina i ljudi, izoliranje ljudi u manje skupine (Leburić, Simidžija i Dragojević, 2014). Što se tiče Preka, od slabosti koje su izdvojene i u SWOT analizi iz SPUROOP 2016. sugovornici najviše ističu nizak natalite, nepostojanje novih radnih mjesta, skupoću života, sezonalnost, neriješena imovinsko-pravna pitanja, nedostatak društvenih događanja. Što se tiče Preka, od prijetnji koje su izdvojene i u SWOT analizi iz SPUROOP 2016. sugovornici najviše ističu odlazak mladih.

Jedan od istaknutih problema na otocima je da mladi zbog izraženog nedostatka aktivnosti podlegnu drogi. „...droga, alkoholizam, maloljetnički kriminal, a premda je na otoku 25% mladih do 14 godina, osim Crkve i ponekih entuzijasta u školama, spomenutim negativnim trendovima ozbiljnije se ne bavi niti jedna institucija. Nije pretjerano reći da se mladi nalaze u stanju socijalne zapuštenosti.“ (Ivoš Nikšić, 1997: 112). Neki sugovornici to pripisuju određenoj generaciji, a neki misle da je to i dalje veoma aktualno.

... znači ona jedna ekipa koju je dopalo iz vojske rat, oni su, definitivno su propali i oni su, što su oni proživjeli... Nisu se zaposlili u najboljim godinama kad je bilo za

rad. Oni jesu neka propala generacija... A ovi mladi ne znam koje je njihovo opravdanje... jer osoba koja radi i koja ima sto obaveza ona nema, nema vremena...
(P5)

Među poteškoćama života u Preku, sugovornici su uglavnom spominjali nedostatke povezanosti i skupoću života na otoku. Međutim, sugovornici znaju isticati da su se oni na to sve navikli i da najviše primijete neke poteškoće kad im dođe u posjet netko izvana.

Najviše mislim da je ono, što je stvarno, je skupoća, što je stvarno skuplji život, evo sad smo dobili ove godine Mlinar, pekaru i sve je skuplje nego u Zadru, a kamoli u Zagrebu i to dosta skuplje, mi smo nekako na to navikli i... Ne gledamo više ko toliki problem, ali kad dođu ljudi izvana kažu da im je tu preskupo... (P6)

Kad su sugovornici razmotrili što bi se trebalo sačuvati za budućnost Preka, govorili su o vrijednostima, načinu druženja i mogućnosti domaće proizvodnje. Njima mnogo znači njihova međusobna povezanost i mir koji imaju na otoku, a i mogućnost da proizvode nešto svoje. Također, neki sugovornici su posebno istaknuli važnost tradicionalnih vrijednosti.

A trebalo bi ovo postojeće održavati i ovaj trebalo bi i vjera da ostane ova koja je, koja je oduvijek, od naših pradjedova i to jer tamo di nema vjere, nema ljubavi, ničega... (P2)

... Mislim da bi mi sami od sebe sačuvali taj međusobni... način odnosa, znači u velikim gradovima di se ljudi manje viđaju, manje druže... i općenito imaju manje vremena za bilo što, to je samo po sebi kod nas prirodno... (P3)

... OPG je jako popularan, imati svoj OPG, neki ljudi traže itekako domaće, znači čak i tko ima svoje, ne treba imati ne znam koliko, sve se proda. Znači ljudi ipak prepoznaju domaće i to se proda. (P5)

Život u Preku sugovornici preporučuju osobama koje teže mirnom životu. Od raznih skupina kojima bi se preporučio život u Preku, istaknute su obitelji sa mladom djecom, osobe pred mirovinom, umirovljenici i osobe koje se pronalaze u mirnom životu, u ruralnom načinu života. Prema mišljenju sugovornika istaknuto je da koliko god da Preko podsjeća na gradić, ipak u njemu ima još dosta ruralnog i tko nema neki hobi ili ne radi na polju, teško da će izdržati život na otoku. Promjene na otoku su rijetke i rijetko su radikalne (Babić, Lajić i Podgorelec, 2009). Ljudi koji traže upravo takve uvjete napuštaju gradove, ali dosta njih

zadržava posao u gradu (Damjanić, 2015). Sugovornici su na pitanje bi li kome preporučili život u Preku odgovorili sljedeće:

Pa bih, ljudima u starijim godinama, ono kad srednja dob i to, jedan miran život, nema stresa, nema ono... Uz to da ima nekoga s kim će se družiti i da se uključi u organizaciju... (P2)

... za sve koji vole miran život i nekakav zdrav život u smislu da stvarno je lijepo, možeš otići prošetati, možeš, blizu ti je grad, znači nisi odsječen, a opet nisi u gradu... Tako bih preporučila, ali nije za svakoga, oni koji ne vole život u manjem mjestu, u ruralnom mjestu, u bilo čemu što nije urbano, dosadno je tako da stvarno trebaš, ako je za tebe je za tebe, ako nije ćeš se izdosadivati kao nikad, tako da... (P6)

Na otocima se događa da osobe koje u određenom periodu života napuste otok, dođu ponovno živjeti na otok nakon što uđu u mirovinu. O tome govori i Bara (2013) referirajući se i na druge autore: „Babić, Lajić i Podgorelec, 2004; Podgorelec, 2008, 2010; Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013“ (Bara, 2013: 202). Kao glavni razlog tog fenomena navodi da radno sposobno stanovništvo ne pronalazi na otoku izvor prihoda, ne pronalaze posao (Bara, 2013). Upravu tu pojavu je primijetila sugovornica P4.

... Možda... ljudima koji su pred mirovinom da se bavu... poljodjeljstvo, dakle maslinama i tako dalje, eto da uživaju u tome i to dosta vam ih i rade, dakle vraćaju vam se ovi koji odu u mirovinu, dosta njih se, koje je živilo u gradu, koji su tamo bili, koji su tamo radili, jednostavno bili orijentirani u Zadar pa su se preselili ne, sad se dosta njih vraća. (P4)

Većina sugovornika odgovornost za daljnji razvoj vidi u Općini i uglavnom iskazuju zadovoljstvo radom Općine, a kao jedan od razloga se navodi da ona dosta podržava udruge financijski te sugovornici nisu imali nekih problema sa Općinom. Ipak, kao što su istakli da može bolje u Preku, neki sugovornici su to istaknuli i za Općinu. Dvoje sugovornika je bilo suzdržano po pitanju rada Općine.

Znači postava koja je u Općini, ona treba da je dobra jer sve polazi od toga. Ako su tamo ljudi sposobni, vrijedni, poštenu, onda će sve biti dobro. Onda sve što je u planu će oni napraviti. (P2)

S obzirom na nedostatak ljudi, neki smatraju da neće dolaziti do promjena u daljnjem razvoju Preka. Prisutno je ipak i drugačije mišljenje zbog nedavnih događanja koji ukazuju na potencijalno buđenje mladih iz pasivnosti.

Ne, ja mislim da je sve manje ljudi, sve manje mladih, sve manje se žene, svi više umiru, da bude ovako bit će dobro... (P2)

... ustvari možda i ne, jer evo jača jedna, to je novo od lani da su se mladi formirali u jednu stranku, to je recimo novo za Preko. (P5)

6.3. Percepcija budućeg razvoja Preka

Prema opisu većine sugovornika, čini se da će Preko dugo ostati ovakvo kakvo je zbog pasivnosti koja je prisutna. Neki sugovornici uočavaju potencijal za promjene, ali nisu uvjereni da će se promjene dogoditi. Najveći problem koji sugovornici ističu za razvoj jest nedostatak ljudi i pasivnost. Koliko god da mještani uočavaju neke probleme ili imaju neke ideje za razvoj, čini se da nedostaje interesa da se nešto stvarno pokrene. Čini se i da su umirovljenici aktivniji od mladih.

Uh, dakle svi smo se nekako, mi smo inače, narod koji je nekako spor, ono sve ćemo mi to pomalo, laganini, uz kavicu... Tako da ovaj, a dobro uvijek se nađe ljudi koji su, kažem, entuzijasti koji će nešto napraviti, koji su puno dali za Preko... (P4)

... svi bi mi htjeli da se nešto događa, ali nikome se baš ne da na tome radit, uvijek postoje pojedinci koji će povući i onda, ako te netko povuče, uključit ćeš se, ali nema toga dovoljno, trebalo bi se više i moglo bi se više jer smo dovoljno blizu grada, dovoljno smo blizu svijeta, a opet nismo, tako da moglo bi se više toga, ali nekako smo pasivni. Općenito smo pasivni. (P6)

6.3.1. Mladi u Preku

Svi sugovornici, neovisno o dobi, slažu se da fali događanja. Mladi su prepoznati kao najugroženija dobna skupina. Mladi predstavljaju nositelje razvoja jer su sposobni za rad, a nedostatak zaposlenja i događanja ih potiče na odlazak iz Preka. Događanja koja se održavaju ne uspijevaju pobuditi dovoljan interes mladih, a mladi nemaju ni neki prostor gdje bi se mogli okupljati. Iako je Preko od 1941. do danas bilo opisano kao ruralnije mjesto nego

danas, čini se da je bilo mnogo aktivnije i nudilo mladima mnogo više sadržaja. Sad je dosta zgrada neiskorišteno, a i Centrala koja se koristi je zapuštena.

Nema disko, Općina Preko nema jedno disko. Niti jedno. Nikakav klub za mlade da izađu, ništa, kuglanu, kino, ništa. Evo, Kali se nešto budi, oni su druga općina, ali oni nekako se malo... A evo... Bilo je u Kukljici... puno godina, da. I nekad je bilo u Preku i to su bile te neke, ja, ja nisam to doživjela, meni to govore roditelji, gore na cesti bila kuglana, znači bile su te neke, kad je bio hotel Preko, bile su tu večeri žive glazbe, toga nema već dugo... Tako da nazadujemo sa nekim stvarima... (P5)

I onda bi se Preko razvijalo, kad bi bilo više mladih, kad ne bi mladi morali ići u Zadar zbog toga jer tu nema posla, jer ne možemo za te mlade... (P2)

Kod sugovornika je prisutna želja da se priroda sačuva i da se koristi, ali na ekološki osvješten način. Vidljiva je želja da se ne zapusti u potpunosti ruralnost mjesta i da ona ne postane nešto što se iskorištava isključivo za turizam jer prijeti opasnosti da mještani izgube vrijednosti okoliša koje sugovornici ističu.

... ograničiti koliko turisti uopće može prihvatiti jedan otok, to bi ograničila... definitivno čuvati, ha, prirodu, ovo obavezno zabraniti da se išta sa one strane radi... sa one strane otoka jer su za sad zabranjene u potpunosti, s tim da jedno malo mjestašce... znači svako mjesto preko brda ima neke svoje uvalice... Znači to zauvijek ostaviti tako jer to će se za čas, to se namijeni za turizam, i onda se proda, i onda na kraju se dogodi da lokalni nemaju pristup svojoj obali ili nečemu... (P5)

6.3.2. Percepcija budućnosti turizma

Što se tiče ustanova koje bi trebalo renovirati ili izgraditi, posebno se istaknuo hotel. Hotel je važan ne samo zbog turista već i kao prostor gdje se lokalci mogu zaposliti, gdje se mogu održavati razna događanja, a posebno su od događanja istaknuta proslave vjenčanja. Sugovornici uglavnom nemaju prigovore na apartmane, ali jako im nedostaje hotel. Ako se njih pita graditi ili ne graditi hotel, oni su za izgradnju. Imali su iskustvo hotela prije i zadovoljni su sa tim iskustvom jer je stari hotel, prema iskazu sugovornika, bio jako dobro napravljen, omogućivao je lokalnom stanovništvu zaposlenje i bilo je življe u Preku.

... ovaj, hotel je primaran jer ako Vi nemate... prostora za raznorazne, ovaj, događanja... bilo to konferencije, sastanke i tako dalje, ne možete se razvijati, vi se ne

možete razvijati sa apartmanima... mislim sve je to divno, krasno, ali nema tu, mislim da nema napretka. Ovaj hotel, po meni, je jako, po meni je šteta da se srušio, mogao se renovirati jer čak ovi ljudi koji su ga rušili su govorili da je jedan od najbolje izgrađenih. (P4)

Veliki, lipi hotel, pa su ga srušili da će napraviti moderan, onda ništa. A imali smo i restoran tamo na drugom dijelu, Preku. Isto, aktivno su radili... Jer čim imaš hotel, imaš više svita. (P2)

Turistička ponuda u Preku bi mogla, prema mišljenjima sugovornika, biti puno bolja. Ima mnogo neiskorištenog potencijala, iako se dosta toga napravilo. U pitanju je li se turiste upućuje na baštinu i što misle o tome, sugovornici su najčešće odgovarali da se turiste vjerojatno informira, ali ne dovoljno. Čini se, prema odgovorima sugovornika, da Preko ne koristi sve što ima, a optimalno korištenje resursa i adekvatna prezentacija povijesne baštine je obilježje održivog razvoja. Kulturna baština se definira kao suvremena upotreba prošlosti (Faričić, Mirošević i Matassi, 2013). Baština Prečana je zbog depopulacije, isto kao i na drugim otocima, izrazito ugrožena. Faričić, Mirošević i Matassi (2013) predlažu da se za zbog toga otoke promatra kao “muzeje na otvorenom” kako bi se baština zaštitila i predstavila javnosti.

Prezentira im se, mada bi moglo se malo više turiste informirati o tim starim događajima i načinima života, koje oni možda jesu malo upućeni, ali možda nekako baš da bude kao nekakav događaj di bi se njima to slikovito objasnilo kako je bilo, mislim da bi to turiste zanimalo. (P3)

... ipak društveni, društveni život je katastrofa, i dalje mi nudimo samo plažu, more i te restorane... (P5)

... Školjić posjećuju da... Mogu boraviti tamo kao izletnici i mogu obići samostan... Dosta ih i ide. A Mihovil isto posjećuju samo ne u pojmu kako bi to trebalo izgledati planinarenje, šetnja nego većinom autima idu pogledati i natrag tako da bi se više možda trebalo motivirati ljude da idu pješaćiti kroz prirodu i pogledati sve to kud idu. (P3)

Otoci se percipiraju kao idilične turističke destinacije zbog prirode i mira koji je omogućen zbog odvojenosti od gradova (Carlsen i Butler, 2011, prema Podgorelec, 2013). Na pitanje je li turizam nešto čime se mještani uistinu žele baviti, sugovornica P5 je rekla:

... lokalni svi gundaju na turiste, svi, ali je toliko dobro zarada da se da izgurati ta tri mjeseca, uh, kuće u Preku su uglavnom velike, da se sklepati apartman i... Ja bih rekla ipak, ipak da je to iz zarade i sve više, itekako, itekako sve više se ljudi time bave. (P5)

Unatoč tome što prema turizmu nije iskazana privrženost, prisutan je osjećaj da je sve namijenjeno turistima i da se zbiva proces turistifikacije kojeg spominje Čaldarović (2011):

Pa ipak turistima, ipak turistima... Ipak se osjeti da je to većinom ...a većinom se to počne sve šesti mjesec nekako, mada je kroz godinu, da je veći interes mještana bilo bi sigurno više događanja za mještane jer se pokušalo puno puta. (P5)

7. Zaključak

Život u Preku od 1941. do danas se izmijenio od utjecajem modernizacije i urbanizacije. Autentične vrijednosti, prema mišljenju nekih sugovornika, još su dobro očuvane i treba ih održavati. Promjene koje su se dogodile obuhvaćaju vrijednosti, način odijevanja, način izražavanja i sklonost tradicionalnim aktivnostima. Te promjene ukazuju na urbanizaciju otoka i najvidljivije su na mladima. Sugovornici su zadovoljni sa prednostima modernizacije i urbanizacije kao što su bolja prometna povezanost sa Zadrom u odnosu na prije i mogućnost zadovoljavanja osnovnih potreba, ali i dalje je prisutna privrženost prema ruralnom načinu života iz sentimentalnih razloga i navike. U ovom radu se pokazalo da sugovornici mjesto u kojemu žive vide kao nešto više od izvora resursa. U razgovoru sa sugovornicima pokušalo se vidjeti naginju li oni održivom razvoju i ako da, kakvom? Svi sugovornici ističu nedostatak radnih mjesta kao problem koji koči razvoj Preka, a to je gospodarski segment. Svi sugovornici prepoznaju važnost društvenih događanja kako bi se mlade zadržalo u Preku. Prirodu nisu svi direktno spominjali, ali oni koji jesu istaknuli su da prirodu treba čuvati i da treba na primjeren način iskoristiti ljepote Preka. Za razvoj Preka je, prema mišljenju lokalnog stanovništva, odgovorna lokalna uprava. Uglavnom su zadovoljni upravom jer ona podržava udruge, ali i tu mještani misle da se može više. Kod promjena koje su sad tražene, ističe se potreba za gradnjom hotela, organiziranjem događanja i otvaranjem centra za mlade koji su se pokazali kao najugroženija skupina na otoku. Ugljan je specifičan otok zbog povezanosti sa Zadrom koja ubrzava njegov razvoj, ali problemi pasivnosti i depopulacije usporavaju razvoj. Za daljnji razvoj sugovornici predaju veliku važnost turizmu kao posebnoj prilici za razvoj, ali da bi se taj turizam dalje razvijao jako je važan hotel. Od drugih djelatnosti kojima se mještani bave, prema iskazima sugovornika, rad na polju je više

zastupljen kao dodatna aktivnost. Zaključno se može reći da Prečani vide Preko kao nešto između grada i sela te da žele da to tako i ostane jer tako dobivaju najbolje od oba načina života. Oni ne žele da se u potpunosti izgube svi ruralni elementi Preka. Unatoč tome, sugovornici prepoznaju da se još mnogo toga treba napraviti. Uzevši u obzir nedostatke i želje mještana za razvoj Preka, može se reći da sugovornici tendiraju holističkoj percepciji održivog razvoja. Uvjeti za budući održivi razvoj mjesta Preka postoje, a to su očuvani okoliš i mišljenje mještana da se treba voditi planom razvoja koji će to očuvanje održavati bez zakidanja lokalnog stanovništva. Kod mještana je najveća zabrinutost oko gospodarskih i društvenih segmenata života u Preku. Mještani se većinom ne bi selili iz Preka, ali uviđaju da mnogo toga može bolje. Najčešće se govori o brodskoj i trajektnoj povezanosti sa Zadrom koja poseban problem, prema mišljenju jedne sugovornice, predstavlja obiteljima i starijim osobama. Brodska i trajektna povezanost je problem i mladima te drugim lokalcima, ako žele u cijelosti sudjelovati u događajima koji se održavaju u Zadru. Prema opisu sugovornika, u Preku se osjeća sezonalnost te neki komentiraju zimu kao izrazito dosadno vrijeme u kojem se svi zatvaraju u svoje kuće. Ipak, postoje i drugačija mišljenja kod onih koji su aktivniji u radu na polju, u prirodi. Prepreke održivom razvoju su nedostatak mladih ljudi kao nositelja razvoja, nedostatak sadržaja za mlade i mogućnosti zaposlenja te pasivnost i nespremnost mladih da aktivnije sudjeluju u promjenama. Pasivnost predstavlja veliki problem. Čak i kad se pojavi ideja, malo je onih entuzijasta koji će to provesti u praksu. Jedan od problema koja potiče tu pasivnost prema mišljenju sugovornice P6 je strah od inicijative i odgovornosti, a sugovornica P4 je istaknula preveliko oslanjanje na kafiće kao mjesta okupljanja te da bi trebalo mlade kroz neka natjecanja trgnuti iz te pasivnosti. Uz tu pasivnost, jedna od najvećih prijetnji održivom razvoju Preka je nedostatak ljudi. Ljudi je malo, a i ono malo ljudi što ima, sve više se zatvara u kuće. Ljeti je drugačija situacija, ali prema mišljenju sugovornika mogla bi biti bolja.

8. Prilozi

<http://www.opcina-preko.hr/wp-content/uploads/2015/07/ODLUKA-O-USVAJANJU-RAZVOJNE-STRATEGIJE.pdf>

(8. lipnja 2017.)

<http://www.hzz.hr/default.aspx?id=10021> (12. rujna 2017)

Tablica 1. Protokol

PITANJE	NAMJERA
Imate li prebivalište u Preku?	Uzorkovanje
<p>Jeste li u Preku tijekom cijele godine?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zašto? <p>Planirate li se preseliti?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zašto? 	Održivost. Zadovoljstvo životom u sadašnjosti.
Jeste li u Preku od malena?	Uzorkovanje
<p>Je li vam drago da ste u Preku odrastali?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zašto? • Gdje ste se najčešće igrali? Kako je to izgledalo? • Što vam je najupečatljivije ostalo u sjećanju? Okoliš, ljudi, običaji...? 	Zadovoljstvo životom (kvaliteta života) u djetinjstvu
<p>Vidite li neku promjenu u Preku u odnosu na Vaše djetinjstvo i sad?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ako da, kakvu? Odnosi li se na okoliš, ljude, običaje..? Odnosima? • Ima li nešto da se radi drugačije, da izgleda drugačije? • Što mislite o tome? 	Odnos prošlosti i sadašnjosti. Održivost prijašnjeg načina života.
Smatrate li da su Prečani, lokalno stanovništvo, uključeni u promjene koje se događaju u Preku ili zainteresirani za neke	Uključenost lokalne zajednice

<p>promjene?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zašto? 	
<p>Biste li Vi nešto mijenjali u Preku? Smatrate li da ima potreba da se nešto u Preku mijenja?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zašto? • Želite li da se nešto organizira? Izgradi? <p>Imate li želju da se uključite u rad neke udruge ili slične organizacije, inicijative koja trenutno djeluje u Preku? Ili ste već uključeni?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zašto? • Kako biste opisali ulogu te udruge isl. za Prečane? 	<p>Zadovoljstvo (kvaliteta života) i tendencije stanovnika (želje, ciljevi) u Preku. Provjera funkcionalnosti /održivosti života na otoku</p>
<p>Biste li nekome preporučili život u Preku?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zašto? Kome? 	<p>Zadovoljstvo stanovnika u Preku. Provjera funkcionalnosti/ održivosti života na otoku</p>
<p>Mislite li da će Preko dugo ostati onakvo kakvo je sad?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zašto? 	<p>Održivost</p>
<p>Imate li što za nadodati?</p>	

Tablica 2. Sociodemografski podaci

Kodno ime sugovornika	Prebivalište u Preku	Članstvo u udruzi	STATUS (nezaposlena, adno sposobna, zaposlen/a, umirovljen/a)	DOB	Spol	Trajanje intervjuja	Datum intervjuja
P1	PRIJE	DA	umirovljen	73	M	34min i 69s	1. 9. 2017.
P2	da	da	umirovljena	76	Ž	32min i 15s	2. rujna 2017.
P3	da	da	zaposlena	30	Ž	33min i 26s	2. rujna 2017.
P4	da	ne	zaposlena	47	Ž	55min i 21s	3. rujna 2017.
P5	da	da	nezaposlena	32	Ž	44min i 49s	4. rujna 2017.
P6	da	ne	Zaposlena (i studentica)	26	Ž	32min i 45s	4. rujna 2017.

Obavijest o istraživanju

Poštovani/e,

U akademskoj godini 2016. / 2017. student/ica Marija Piskulić, III., godine preddiplomskog studija sociologije unutar kolegija ZAVRŠNI RAD pod mentorstvom mr. sc. Nensi Segarić

provodi istraživanje tematike *Uvjeti održivog razvoja na primjeru mjesta Preko na otoku Ugljanu.*

Odjel za sociologiju Sveučilišta u Zadru jamči anonimnost i tajnost osobnih podataka sudionika/ica istraživanja. Podaci dobiveni ovim istraživanjem koristit će se isključivo u znanstvene svrhe.

Za sva dodatna pitanja i pojašnjenja možete se obratiti tajnici Odjela za sociologiju Antoniji Anić (e-mail: aanic@unizd.hr, tel.: 023 200 637).

Uz zahvale, s poštovanjem,

Odjel za sociologiju

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju za potrebe izrade završnoga rada o uvjetima održivog razvoja na primjeru mjesta Preko na otoku Ugljanu

Ime sugovornika/ce: _____

Istraživačica (studentica): Marija Piskulić

1. Pristajem sudjelovati u gore navedenom istraživanju. Obavješten/a sam o pojedinostima istraživanja i posjedujem odgovarajuće pismene informacije.
2. Ovlašćujem istraživačicu da koristi podatke dobivene putem intervjua.
3. Potvrđujem da:
 - a) Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
 - b) Obavješten/a sam o mogućim posljedicama intervjua.
 - c) Podaci intervjua bit će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja.
 - d) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema svim zakonskim odredbama.
 - e) Obavještena sam da će intervju biti sniman diktafonom.

- f) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati identificirajuće karakteristike, ukoliko ne želim biti identificirana.
- g) Razumijem da ipak postoji mogućnost identificiranja zbog malog broja sugovornika/ica koji/e sudjeluju u istraživanju.
- h) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjene na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru.
- i)

Potpis _____ Datum _____

(Sugovornik/ca)

9. Literatura

1. Babić, Dragutin, Lajić, Ivan i Podgorelec, Sonja (2009). „Otočni izazovi: život na periferiji, odlazak ili revitalizacija otočnog mikrosocijalnog ambijenta“, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 42 (3/4 (165/166)): 255- 276.
2. Bara, Mario (2013). „Povratne umirovljeničke migracije na hrvatskim otocima“, *Migracijske i etničke teme*, 29 (2): 221- 224.
3. Cifrić, Ivan (2003). *Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja- Biblioteka Znanost i društvo.
4. Čaldorović, Ognjen (2011). *Urbano društvo na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
5. Damjanić, Zdenka (2015). „Socioekološki aspekti vrednovanja mediteranskog krajolika: primjer otoka Krka“, *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, 6-7 (6-7): 169- 194.
6. Faričić, Josip, Mirošević, Lena i Graovac Matassi, Vera (2013). „Utjecaj depopulacije na kulturnu baštinu hrvatskih otoka“, *Migracijske i etničke teme*, 29 (3): 405- 431.
7. Geiger Zeman, Marija i Zeman Zdenko (2010). *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
8. Herceg, Nevenko (2013). *Okoliš i održivi razvoj*. Zagreb: SYNOPSIS d.o.o.

9. Hodžić, Alija (1983). „Urbanizacija kao element kulturne transformacije sela“. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*. X (79- 81): 127-138.
10. Ivoš Nikšić, Erma (1997). „Otok Ugljan i strategija održivog razvitka“. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao sociologijsku praksu*. 6 (1-2): 109-116.
11. Leburić, Anči, Simidžija, Duška i Dragojević, Tina (2014). *Posebnosti života na otocima*. Split: Redak.
12. Podgorelec, Sonja i Klempić Bogadi, Sanja (2013). *Gradovi potopili škoje*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
13. Vlatković, Aleksandra (2003). „Odijevanje i tekstilno rukotvorstvo primorskih bunjevaca“. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 30 (1): 587- 626.
14. Župančić, Milan (1991). „Seljaštvo i modernizacija poljoprivrednih gospodarstava“. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*. X (111-114): 45-55.
15. Županov, Josip (2001). „Tradicionalno društvo i njegova (sub)kultura: Šolta: idealna jedinica: pristup istraživanju tradicionalnog otočnog društva“. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*. 39 (¼ (151/154)): 169-188.

INTERNETSKI IZVORI

http://www.opcina-preko.hr/wp-content/uploads/2015/07/Strateski_plan_ukupnog_razvoja_opcine-Preko-2015-2020.pdf

(8. lipnja 2017.)

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/trickle-down>

(14. rujna 2017.)